

Ці причини здебільше криються не в недосконалості правового регулювання, а в специфіці неформальних відносин, які є невід'ємною частиною суспільних відносин. Тому соціо-правові дослідники ставлять багато запитань «чому?» і намагаються дати на них відповідь.

По-четверте, соціо-правові дослідження проводяться на емпіричному рівні за допомогою кількісних та якісних соціологічних методів, таких як: анкетування, статистичний аналіз, глибинне інтерв'ю, спостереження, фокус-групи, контент-аналіз тексту тощо. Іншими словами, висновки щодо причин проблем правового регулювання даються не довільно з огляду на особистий досвід або почуте від колег-практиків, а ґрунтуються на перевірених даних, отриманих за допомогою емпіричних наукових соціологічних методів.

Ці принципи означають, що вивчення правових явищ крізь призму соціо-правового підходу не закінчується, а тільки починається з аналізу тексту нормативних актів, які регулюють ці правові відносини. І, хоча зрозуміло, що соціо-правові дослідження вимагають набагато більше інтелектуальних і фінансових витрат, ніж традиційні правові дослідження, результат завжди виявляється вартим цього.

Список використаних джерел

1. Trevino, A. The sociology of law in global perspective // The American Sociologist. – 2001. – № 32.2. – р. 5-9.
2. Соціологія права: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навчальних закладів / М. І. Панов, Н. П. Осипова, Л. М. Герасіна та ін.; За ред. Н. П. Осипової. – К., 2003.
3. Travers, M. Sociology of law in Britain // The American Sociologist. – 2001. – № 32.2. – р. 26-40.
4. Abel R. Law and society: Project and practice // Annual Review Law and Social Science. – 2010. – № 6. – р. 1-23.
5. Національний архів, Міністерство юстиції Великобританії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.dca.gov.uk/civil/final/annex3.htm>
6. Звіт «Доступ до правосуддя». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.dca.gov.uk/civil/final/contents.htm>

*Колінчук Х. Г.,
старший викладач кафедри
галузевих правових наук НаУКМА*

ЗАХИСТ ПРАВ ДОБРОСОВІСНОЇ СТОРОНИ ДОГОВОРУ, ЩО БУВ УКЛАДЕНИЙ ОДНИМ ІЗ ПОДРУЖЖЯ БЕЗ ЗГОДИ ДРУГОГО

Особливістю правового режиму спільного майна подружжя є те, що здійснення права спільної сумісної власності відбувається за їхньою взаємною згодою. У зв'язку з тим, що на практиці переважну більшість договорів із третіми особами укладає один із подружжя, при правовому регулюванні здійснення права на розпорядження спільним майном має бути досягнутий розумний баланс захисту інтересів того з подружжя, який не давав згоду на

укладання договору, і добросовісною стороною договору, яка не знала і не могла знати про те, що один із подружжя діє без згоди другого. Ч. 2 ст. 65 Сімейного кодексу України (далі – СК) закріплює презумпцію взаємної згоди подружжя на укладення договорів щодо розпорядження спільним майном. Для третіх осіб природно припускати, що при укладанні договору з одним із подружжя є воля на його укладання і другого подружжя. Презумпція – це лише припущення, а тому презумпція згоди другого з подружжя може бути спростована. Наслідком скасування такої презумпції може бути визнання судом договору недійсним. Відповідно право на звернення до суду з такою вимогою належить тому з подружжя, який не надавав згоду на укладання договору.

Закон (ч. 3 ст. 65 СК) встановлює вимогу щодо форми згоди другого з подружжя для договорів стосовно цінного майна та договорів, що потребують нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації. Так, для укладання договорів щодо цінного майна згода другого подружжя має бути надана у письмовій формі. Проблема у застосуванні цієї норми полягає у тому, що законодавчо не визначені критерії віднесення майна до категорії «цінного».

Якщо ж застосувати аналогію закону та звернутися до положення абз. 3 ч. 1 ст. 208 Цивільного кодексу України, відповідно до якого у письмовій формі мають вчинятися правочини (а згоду одного з подружжя можна розглядати як односторонній правочин) між фізичними особами на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, то згода на укладення договорів, предметом якого є майно, вартість якого перевищує 340 грн., має бути надана у письмовій формі.

Презумпція згоди у випадках, коли вона має бути надана у письмовій формі, скасовується просто – немає письмової згоди, отже, вона була відсутня на момент укладання договору. Навіть поведінка позивача, яка під час або після вчинення правочину свідчить про наявність його згоди на укладання договору, не може для суду бути доказом дотримання письмової форми згоди другого з подружжя на розпорядження спільним майном.

Прикладом такого підходу може слугувати Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 вересня 2012 р. [1]. Судами першої та апеляційної інстанцій було встановлено, що поведінка позивача свідчила про його згоду на укладання договору відчуження автомобіля, а тому позивачу було відмовлено у задоволенні позову про визнання цього договору недійсним з підстав відсутності письмової згоди. Але суд касаційної інстанції ці рішення скасував, зазначаючи, що висновок суду про те, що згода позивача на укладення договору купівлі-продажу автомобіля підтверджена поведінкою самого позивача при його відчуженні, не відповідає вимогам ст. 65 СК. Тобто, згода повинна надаватись тільки у письмовій формі.

Які ж можуть настати негативні наслідки для добросовісної сторони договору, визнаного судом недійсним? За загальним правилом, у разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину (ч. 1 ст. 216 ЦКУ). Зі змісту наведеної Ухвали ВССУ видно, що ставиться питання про визнання

недійсною біржової угоди купівлі-продажу автомобілю «SUBARU TRIBESA» 2008 року випуску, що був об'єктом спільної сумісної власності позивача та продавця за договором, за 1500 грн. Відповідно, внаслідок застосування правила двосторонньої реституції покупець зобов'язаний повернути продавцеві автомобіль, а продавець – кошти, отримані за нього. Зрозуміло, що ринкова вартість автомобілю не та, що зазначена в договорі, а набагато більша. Відповідно, лише за наявності розписки покупець матиме змогу повернути реально сплачені кошти, як отримані продавцем за недійсним договором без достатньої правової підстави (Глава 83 Цивільного кодексу України).

Яким чином можна захистити права добросовісної сторони за договором, укладеним одним з подружжя без згоди другого, коли із матеріалів справи видно, що така згода була, але відсутнє її письмове підтвердження, яке є обов'язковим відповідно до норм СК? Суд, отримавши позовну заяву від одного з подружжя про визнання договору недійсним з підстав відсутності його згоди на укладання такого договору та встановивши, що поведінка позивача свідчила про наявність його згоди, може відмовити у задоволенні позову на підставі ч. 3 ст. 16 Цивільного кодексу України, що передбачає право суду відмовити особі у захисті цивільного права, в разі порушення нею, зокрема, заборони зловживати своїм правом (ч. 3 ст. 13 ЦКУ).

Дійсно, у позивача є право на звернення до суду із позовом про визнання договору, предметом якого є цінне майно, недійсним, у разі, якщо він був укладений без його письмової згоди. Втім, здійснення такого права може бути завдана шкода контрагенту за цим договором у випадках, зокрема, як у наведеному прикладі, коли за двосторонньою реституцією не буде реально відновлено попередній майновий стан контрагента, або ж у разі повернення йому майна в натурі, він зможе його реалізувати за ціною значно нижчою, ніж та, що була отримана за визнаним недійсним договором через об'єктивні зміни у ринковій кон'юнктурі. Чи матиме значення мета, з якою позивач звертається до суду з вимогою про визнання договору недійсним? На нашу думку, вона не буде мати вирішального значення. Звичайно для класифікації такого здійснення права, як шикана, необхідно встановити, що дії позивача з оспорювання договору мають виключно за мету завдання шкоди іншій особі – стороні за договором. Як правило виключність такої мети відсутня. Позивач звертається з такою вимогою або з метою повернення цього майна до спільної власності для проведення подальшого його поділу, або ж в обох із подружжя існує мета визнати такий договір недійсним для припинення зобов'язань на майбутнє (як це буває з кредитними договорами, коли після визнання таких договорів недійсними, позичальник зобов'язаний повернути лише суму кредиту, а проценти, на отримання яких у майбутньому розраховував кредитор, звичайно не будуть присуджені судом).

Отже, права добросовісної сторони договору, що був укладений одним із подружжя за відсутності згоди другого з подружжя, можуть бути захищені шляхом відмови судом у задоволенні позову про визнання договору недійсним за наявності у сукупності таких обставин:

1) поведінка позивача свідчила про те, що на момент укладання договору він надавав згоду на його укладання, хоча й не оформив її відповідно до вимог закону, або ж дізнавшись про укладення договору тривалий час не звертався до суду за захистом свого права і користувався майном, що було за ним одержане;

2) друга сторона договору є добросовісною, тобто вона не знала та не могла знати про відсутність згоди другого з подружжя на його укладання;

3) буде встановлено, що в результаті застосування наслідків недійсності правочину добросовісній стороні договору буде завдана майнова шкода.

Але необхідно зауважити, що таким способом можна захистити добросовісну сторону договору лише за умов, що в судовому засіданні буде встановлено факт завдання шкоди цій особі у разі визнання договору недійсним, як необхідна умова класифікації дій позивача як зловживання правом. В інших випадках, за відсутності згоди другого з подружжя на укладання договору в належній формі, суд позов має задовольнити. А це ставить під сумнів стабільність цивільного обороту, адже в будь-який момент договір може бути визнаний недійсним з підстав, про які добросовісна сторона договору не знала на момент укладання.

Виходом із цієї ситуації може бути внесення змін у норму, що регулює право одного з подружжя заявляти позов про визнання договору недійсним як такого, що укладений без його згоди. Такий договір доцільно визнавати недійсним лише за умови, що друга сторона за договором знала або повинна була знати про незгоду члена подружжя на укладання цього договору, тобто у разі недобросовісності контрагента подружжя. Цей підхід закріплений у Сімейному кодексі РФ і підтримується російськими вченими [2, с. 170-182].

А як же права того з подружжя, який згоду на укладання договору не надавав? У цьому випадку необхідно звернути увагу на два моменти. По-перше, на нашу думку, як і в захисті прав власника за віндикаційним позовом, другий з подружжя несе ризик вибору контрагента, в нашому випадку він одружився та, як виявилось, помилився у добросовісності своєї «половини». По-друге, ч. 2 ст. 70 СК передбачає право суду при вирішенні спору про поділ майна відійти від засад рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення. А той факт, що один із подружжя за відсутності згоди другого здійснював відчуження спільного майна, а кошти в сім'ю не повертав, витрачаючи їх на власні потреби, може розглядатися судом як обставина, що має істотне значення, та дає підстави суду відійти від засад рівності часток при поділі майна.

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що законодавство України віддає перевагу захисту прав члена подружжя, який не надавав згоду на укладання договору щодо спільного майна. Права ж добросовісної сторони у договорі можуть бути захищені лише шляхом відмови судом у позові про визнання договору недійсним у разі, якщо позивач зловживає своїм правом. Належний баланс у захисті інтересів цих осіб може бути досягнутий лише за умови внесення змін до СК, відповідно до яких договір щодо розпорядження спільним майном, укладений одним із подружжя без згоди іншого, може бути визнаний судом недійсним лише у разі, коли буде встановлено, що друга

сторона за договором знала чи повинна була знати про відсутність такої згоди, тобто лише у випадку недобросовісності контрагента за договором.

Список використаних джерел

1. Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 вересня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26426873>
2. Слепакова А. В. Правоотношения собственности супругов. / А. В. Слепакова. -- М.: Статут, 2005. – 443 с.

Стефанчук Р. О.,
*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Інститут законодавства ВР України,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»*

«КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ» ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА vs. «ЦИВІЛІСТИЧНІСТЬ» КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

1. Аналізуючи сьогоденний стан розвитку правової дійсності в цілому, слід відзначити низку позитивних тенденцій. Водночас слід звернути увагу на те, що в Україні намітились окремі доволі загрозливі тенденції у формуванні та здійсненні правової політики. Так, ніби прагнучи відійти від «пострадянського темного минулого» та наблизитись до «європейського світлого майбутнього», в Україні все ж таки не здійснюється достатньою мірою системна робота щодо розвитку національної правової системи.

На сьогодні треба визнати, що ми фактично повністю втратили міжгалузеві зв'язки у сфері правознавства. Ми закрились у своїх «галузевих квартирах» та фактично мало відслідковуємо тенденції розвитку «сусідів». Активність ми починаємо проявляти лише у випадках відчуття загрози «національній цілісності та безпеки» власної «галузевої квартири». Це було і в сфері цивільного права, коли ми відбивали набіги «господарників», потім боролись із адміністративним договором, потім із сепаратними настроями «інтелектуальщиків» тощо.

Але причина тут криється, на мій погляд, набагато глибше. Гадаю, що основна біда полягає в тому, що в Україні, як і в більшості країн пострадянського простору, теорія держави і права перестала виконувати своєю основну функцію – бути наукою юридичних наук та єдиним мірилом галузевого права на його придатність і правомочність.

Так, при надзвичайно бурхливому розвитку національного законодавства, на 20-му році незалежності України ми не спромоглись провести національну дискусію про систему права. Адже це основне! Не знаючи куди ми рухаємось, як можна ефективно розвивати «своє господарство»?